

УДК 811.112.2'373:159.942

С. В. Козак, М. О. Ляльчук

**ФРЕЙМОВІ СТРУКТУРИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДСЬКИХ
ПОЧУТТІВ У РОМАНІ С. ЦВЕЙГА «НЕТЕРПІННЯ СЕРЦЯ»**

У сучасному світі велика кількість досліджень звертається до розгляду актуальних питань і проблем лінгвістики, застосовуючи когнітивний аналіз. Значущість когнітивного підходу визначається його ефективністю в адекватній інтерпретації дискурсу, оскільки цей процес передбачає вихід за межі дискурсу та залучення фонових знань, адже, як свідчить дослідження мовного матеріалу, існує тісний взаємозв'язок між семантичними та когнітивними процесами, при цьому когнітивні процеси є пріоритетними [1, с. 1]. Основою нових досліджень у цій галузі стала думка, висловлена в працях Ч. Філлмора, П. Луцайера та Г. Путнама стосовно того, що знання значень слів є лише складовою енциклопедичного знання про той чи інший об'єкт [2; 3; 4]. Як зазначає Ю. М. Караулов, будь-який акт продукування мовлення чи його розуміння не обмежується рамками актуалізованих значень вимовлених чи написаних слів, а вимагає звернення до знань про світ [5, с. 165].

У рамках когнітивного підходу вперше був запропонований метод фреймового аналізу. Поняття фрейму є складним та суперечливим, адже це явище досі недостатньо досліджене. Існує багато тлумачень фрейму та значна кількість концепцій, споріднених із теорією фреймів, але всі вони характеризуються високим ступенем гетерогенності. Автори концепцій, пов'язаних із дослідженням фреймів (М. Мінський, Дж. Лакофф, Ч. Філлмор, О. Кубрякова, С. Жаботинська, Д. Поспелов, Л. Талмі, Ж. Фоконьє та ін.) розглядають їх під різним кутом зору, з індивідуальної перспективи, пропонуючи різні тлумачення, а подекуди й інші назви. Таким чином, низка питань, що стосуються вивчення фреймів у цілому та аналіз фреймових структур у літературно-художньому дискурсі зокрема, становлять собою інтерес та потребують подальшого вивчення. Посилення ролі когнітивної парадигми в сучасній мовознавчій науці та недостатній рівень вивчення фреймових структур на позначення людських емоцій у художньому дискурсі зумовили актуальність цієї наукової розвідки.

Метою дослідження є вивчення особливостей функціонування фреймових структур, що виражають емотивну сферу людини в німецькомовній художній прозі. Об'єкт розвідки становлять фрейми на позначення емоцій та почуттів. Предметом дослідження є фреймові структури, що представляють фрейми емотивної сфери у німецькомовному літературно-художньому дискурсі. Матеріалом дослідження слугував роман австрійського письменника Стефана Цвейга «Нетерпіння серця».

Для аналізу фреймових структур на позначення людських емоцій та почуттів у літературно-художньому дискурсі послуговуємося термінами «фрейм», «фреймова структура», «термінал» і «термінальний елемент». При цьому варто зазначити, що *фрейм* і *термінал* є когнітивними утвореннями, а *фреймова структура* і *термінальний елемент* – їхніми мовними корелятами.

Фрейм – це структура подвійної природи: когнітивної та лінгвістичної. *Фреймові структури* кваліфікуємо як об'єднання лексико-синтаксичних структур, що представляють відповідні фрейми в дискурсі.

Фрейм «Почуття» розглядаємо як когнітивну структуру, в основі якої лежать категоріальні знання про почуття людини, зафіксовані в лексикографічних джерелах. Згідно з визначенням німецького універсального словника Langenscheidt, ПОЧУТТЯ – *це те, що люди відчують душею (а не розумом): страх, полегшення, радість, безпечність, невпевненість* («*GEFÜHL ist das, was man in seinem Inneren (nicht mit dem Verstand) empfindet, spürt: Angst, Erleichterung, Freude, Geborgenheit, Unsicherheit*» [6, с. 405]).

На основі цих дефініцій визначаємо основні термінали, які складають фрейм «GEFÜHL»: СТРАХ (ANGST) – ПОЛЕГШЕННЯ (ERLEICHTERUNG) – РАДІСТЬ (FREUDE) – ЗАХИЩЕНІСТЬ (GEBORGENHEIT) – НЕВПЕВНЕНІСТЬ (UNSICHERHEIT).

Дослідження літературно-художнього дискурсу повинно здійснюватись із врахуванням ряду чинників – історичних, соціальних, етнографічних, філософських, які впливають на вибір автором певних мовних структур.

Саме з позицій зазначених факторів аналізуємо функціонування фреймових структур на позначення людських почуттів у романі відомого австрійського письменника Стефана Цвейга «Нетерпіння серця», в якому автор висвітлив не лише основні проблеми, з якими стикається кожна людина, такі як відносини в сім'ї, здоров'я, дружба, суспільство та індивідуальність, а й детально зобразив внутрішній світ людини, емоціональну гамму людських почуттів – кохання, ненависть, співчуття, дружбу, розчарування, страх, переживання тощо. Так, уже на початку твору автор намагається довести, що емоційний діапазон людини охоплює два види співчуття, і згодом стає зрозумілим, що серед усього спектру представлених людських емоцій це почуття посідає в романі центральне місце: «*Es gibt eben zweierlei Mitleid. Das eine, das schwachmütige und sentimentale, das eigentlich nur Ungeduld des Herzens ist, sich möglichst schnell freizumachen von der peinlichen Ergriffenheit vor einem fremden Unglück, jenes Mitleid, das gar nicht Mit-leiden ist, sondern nur instinktive Abwehr des fremden Leidens von der eigenen Seele. Und das andere, das einzig zählt – das unsentimentale, aber schöpferische Mitleid, das entschlossen ist, geduldig und mitduldig alles durchzustehen.*» [7, с. 13].

Перший вид співчуття представлений фреймовою структурою, що містить термінальні елементи з осудливою конотацією:

schwachmütige und sentimentale (малодушне і сентиментальне); *Ungeduld des Herzens* (нетерпіння серця); *peinliche Ergriffenheit vor einem fremden Unglück* (болісне відчуття при вигляді чужого нещастя); *das gar nicht Mit-leiden ist* (яке зовсім не є співчуттям); *instinktive Abwehr des fremden Leidens* (інстинктивний захист від страждань ближнього). Цей вид жалю автор називає «нетерпінням серця», виражаючи таким чином своє негативне ставлення до людської нещирості та егоїзму.

Інший вид співчуття описаний з використанням термінальних елементів із протилежним, позитивним оцінним значенням: *das unsentimentale, schöpferische Mitleid* (співчуття, яке вимагає дії, а не сентиментів); *das entschlossen ist, geduldig und mitduldig alles durchzustehen* (сповнене рішучості поблажливо й терпляче зробити все, що в людських силах).

На прикладі цієї фреймової структури переконуємось, що один і той самий термінал може бути представлений протилежними за своїм значенням лексичними одиницями, що дає змогу авторові підкреслити неоднозначність, контрастність та суперечливість людської натури.

Оскільки оповідь у романі ведеться з уст самого головного героя – Антона Гофмільера, майже вся емоційна сфера твору концентрується навколо нього. Антон Гофмільер – молодий офіцер, який часто буває в домі знатного вельможі Кекешфальви. Саме тут він знайомиться з його дочкою Едіт, яка через важку хворобу втратила здатність ходити і стала інвалідом. Часті візити Гофмільера благотворно впливають на емоційний стан дівчини. Врешті-решт її дружні почуття до молодого офіцера переростають у палке кохання, однак сам чоловік про це не здогадується. Едіт викликала у нього лише жаль та співчуття, але її пристрась змусила чоловіка подивитись на ці стосунки іншими очима, пробудивши в ньому цілу хвилю суперечливих емоцій. Поряд із прихильністю він починає відчувати огиду та ненависть до неї, невгамовно запитуючи самого себе, як ця каліка, ця розбещена дитина насмілилася його покохати, посміла претендувати на роль дорослої люблячої жінки та сподіватися, що він також кохатиме її: «*Mein Schrecken war namenlos. Aber in der nächsten Sekunde begriff ich bereits mit erneutem Entsetzen, dass nichts so sehr als gerade mein eigenes leidenschaftliches Mitleid die Hauptschuld trug.*» [7, с. 253]. Фрейм «Почуття» представлений тут, головним чином, термінальними одиницями *Schrecken* (страх), *Entsetzen* (жах), *leidenschaftliches Mitleid* (палке співчуття). Як бачимо, лексичні одиниці, які домінують у наведеному прикладі, належать до різних терміналів, мають протилежне значення, що свідчить про раптову неспроможність головного героя послідовно, логічно мислити. Чоловік порівнює кохання Едіт зі змією («*Mir war wie einem, der sich arglos über eine Blume beugt, und eine Natter fährt ihm entgegen.*» [7, с. 253]), вважаючи почуття бідної дівчини підступністю та обманом.

Наступна фреймова структура містить низку термінальних елементів, що представляють термінал «Страх» фрейму «Почуття» та яскраво відтворюють відчуття панічного жаху, який охопив Антона Гофмільера, коли той опинився у вирі життєвих негараздів. лейтенант прагне позбутися усіх проблем, які звалилися на нього, і ніколи більше не повертатися в місто, де він зустрів та познайомився з Кекешфальвою та його дочкою. Не знаючи, як йому виплутатися з ситуації, яка склалася, чоловік вважає втечу єдиним шляхом порятунку: *«Fort, nur fort – unbewusst geht das Wort in den Rhythmus des Trabs über... Aber ich weiß nicht recht, wohin. Ich habe keinen Vorsatz, kein Ziel: in meinen beiden Welten bin ich unmöglich geworden, draußen und drinnen. Nur fort, nur fort, hämmert's in den Pulsen, nur fort, nur fort, dröhnt's in den Schläfen.»* [7, с. 287]. Емоційне напруження головного героя, викликане прийнятим рішенням про втечу, письменник зображує, застосовуючи такі прийоми та фігури, як алегорія: *unbewusst geht das Wort in den Rhythmus des Trabs über*; метафора: *nur fort, hämmert's in den Pulsen, nur fort, nur fort, dröhnt's in den Schläfen*; антитеза: *draußen und drinnen*.

Мовчання зі сторони Гофмільера та його раптове зникнення вселило в душу Едіт Кекешфальви глибоке розчарування, відібрало бажання жити та прирекло бідну дівчину на самогубство: *«In der Ungeduld ihres Herzens wollte sie nicht einen Tag, nicht eine Stunde warten.»* [7, с. 424 – 425].

На нашу думку, наведена фреймова структура є кульмінаційною та лейтмотивною, оскільки містить ключовий для твору термінальний елемент фрейму «Почуття», виражений словами головного персонажа, а саме: *«In der Ungeduld ihres Herzens...»* (*«В нетерпінні свого серця...»*). Таким метафоричним висловлюванням С. Цвейг прагнув привернути увагу читача до тих непростих обставин, за яких обривається життя молодій людині. На самогубство – цей відчайдушний, безмежно скорбний вчинок – головну героїню штовхає її слабка воля та небажання долати труднощі. Переживши глибоке розчарування та не знайшовши в собі сили відшукати новий життєвий сенс, не зумівши побороти журбу та здолати нетерпіння свого серця, жінка свідомо і безповоротно припиняє власне існування.

Як бачимо, фреймові структури, які позначають внутрішні переживання людини, займають одне з центральних місць у вербальному представленні фрейму «Почуття» в романі С. Цвейга «Нетерпіння серця».

Таким чином, проведений аналіз довів, що фреймові структури на позначення людських емоцій та відчуттів є плідним засобом у відображенні емоційної сфери героїв твору та ефективним механізмом експлікації авторських думок щодо внутрішнього світу персонажів літературно-художнього дискурсу. Результати дослідження показали, що у фреймових структурах нерідко присутні лексичні одиниці, які імпліцитно представляють фреймові термінали. Дослідження

імпліцитних зв'язків у фреймових структурах та їхній вплив на реалізацію авторських інтенцій може становити завдання для подальших наукових розвідок у галузі когнітивної лінгвістики.

Список використаної літератури

- 1. Бессонова О. Л.** Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / О. Л. Бессонова. – К., 2003. – 39 с.
- 2. Fillmore Ch. J.** «U»-Semantics, Second Round / Ch. J. Fillmore // Quaderni di Semantica. – 1986. – VII. – P. 49 – 58.
- 3. Lutzeier P. R.** Wort und Feld. Die semantische Struktur des Lexikons / P. R. Lutzeier // Handbuch der Lexikologie. – Königstein, 1985. – S. 103 – 133.
- 4. Putnam H.** The Meaning of Meaning // Gunderson K. Language, Mind and Knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science / H. Putnam. – 1975. – Vol. VII. – P. 131 – 193.
- 5. Караулов Ю. Н.** Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов / АН СССР, Отделение литературы и языка. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
- 6. Langenscheidt.** Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / Hsg. von Götz D., Haensch G., Wellmann H. – Berlin, 2003, – 1253 S.
- 7. Zweig S.** Ungeduld des Herzens / Stefan Zweig. – Frankfurt a. M., 1954. – 429 S.

Козак С. В., Ляльчук М. О. Фреймові структури на позначення людських почуттів у романі С. Цвейга «Нетерпіння серця»

Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування та вербального наповнення фреймових структур, що виражають емоції та почуття людини в романі Стефана Цвейга «Нетерпіння серця». Докладно розглянуто поняття «фрейм» та «фреймова структура». Фрейм кваліфікуємо як структуру подвійної природи: когнітивної та лінгвістичної. Фреймову структуру визначаємо як об'єднання лексико-синтаксичних одиниць, що представляють відповідні фрейми в дискурсі та пов'язані спільною участю в актуалізації авторської прагматики.

Ключові слова: почуття, термінал, термінальний елемент, фрейм, фреймова структура.

Козак С. В., Ляльчук М. О. Фреймовые структуры изображения человеческих чувств в романе С. Цвейга «Нетерпение сердца»

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования и вербального наполнения фреймовых структур, которые выражают эмоции и чувства человека в романе Стефана Цвейга «Нетерпение сердца». Подробно рассматриваются понятия «фрейм» и «фреймовая структура». Фрейм квалифицируем как структуру двойственной природы: когнитивной и лингвистической. Фреймовую структуру определяем как объединение лексико-синтаксических единиц,

связанных общим участием в актуализации авторской прагматики в дискурсе.

Ключевые слова: чувство, терминал, терминальный элемент, фрейм, фреймовая структура.

Kozak S. V., Lialchuk M. O. Frame Structures that Denote People's Feelings in the Novel «Impatience of the Heart» by Stefan Zweig)

The article is dedicated to the investigation of the peculiarities of the functioning and verbal filling of the frame structures that denote people's emotions and feelings in the novel of Stefan Zweig «Impatience of the Heart». The notions «frame» and «frame structure» are considered in detail. Frame is defined as a structure with the double nature: the cognitive and the linguistic. Frame structure is qualified as a particular structure of lexical-and-syntactic units cohered by a certain theme and aimed at the realization of the author's pragmatics.

Key words: feeling, terminal, terminal element, frame, frame structure.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Кусько К. Я.

УДК 81'1 : 81'22 : 81'374 +008

О. С. Колесник

**ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР МІФОЛОГІЧНОГО
СЕМІОЗИСУ**

Орієнтація сучасного мовознавства на виділення ментальних структур та вивчення екстралінгвальних чинників, що впливають на явища мовного і мовленнєвого планів [1; 2], зумовлюють актуальність вироблення інтегративної методології дослідження відповідних феноменів, а також розгляд вихідних структур, на основі яких відбувається категоризація та омовлення дійсності. У запропонованій нами концепції творення історичних варіантів мовних (МКС) і концептуальних картин світу (ККС) представниками лінгвоспільнот такими вихідними структурами визнаються елементи міфу [3, с. 18 – 51]. Лінгвістична теорія міфологічно орієнтованого семіозису розглядає мовні одиниці, що втілюють елементи міфологічного простору (МП), як вербальні репрезентації знаків-інтерпретант, з опорою на які відбувається концептуалізація та категоризація світу. Породження та функціонування мовних одиниць відбувається унаслідок аналогово-асоціативного мапування перед-концептуалізованих вхідних сигналів